

Література

1. Ерофеев Б.В. Земельное право России : учебник для высших учеб. заведений. – М., 2002. – С. 332.
2. Корчемагина Е. Судебное рассмотрение земельных споров // Законность. – 2005. – № 12. – С. 36.
3. Земельний кодекс України з постанейними матеріалами : Зб. норматив.-правових актів та матеріалів судової практики. – К., 2006. – С. 504.
4. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : Постанова Пленуму Верхов. Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2005. – № 6.

УДК 349.414:332.3:34.03

Н.І. Палій

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ВИМОГ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Землі рекреаційного призначення є однією з категорій складу земель України. Земельний кодекс України визначає землі рекреаційного призначення як землі, що використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів [1]. Ці землі підлягають особливій охороні. За загальним правилом порушення правових норм, невиконання визначених ними приписів тягне за собою застосування заходів юридичної відповідальності. Юридична відповідальність є одним з основних елементів правового забезпечення охорони земель рекреаційного призначення. Якщо говорити про правову охорону рекреаційних земель, то вона базується на правовій охороні навколишнього природного середовища.

При характеристиці в загальній теорії права видів юридичної відповідальності традиційно визначають такі основні види, як кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та ін. В літературі обґрунтовується існування окремого виду відповідальності – “екологічної відповідальності”, яка є складним соціальним та еколого-правовим інститутом та існує в двох формах: еколого-правовій (юридична відповідальність) і еколого-економічній (економічна відповідальність) [2]. По суті, економічна відповідальність – це платежі за використання природних рекреаційних ресурсів, забруднення довкілля, що їх відповідний суб’єкт вносить в бюджет у безспірному порядку в наперед визначених розмірах.

Однак більшість науковців при характеристиці названих відносин застосовують не поняття “екологічна відповідальність”, а формулювання “юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища”, “юридична відповідальність в галузі охорони навколишнього природного середовища”, “юридична відповідальність за екологічні та земельні правопорушення”. Юридична відповідальність за земельні правопорушення передбачає застосування санкцій кримінального, адміністративного, цивільно-

правового, дисциплінарного характеру і не має особливих механізмів і заходів впливу, які виділяли б її в особливий, самостійний вид.

Певною мірою особливим є застосування спеціальних такс і методик при відшкодуванні шкоди, заподіяної землям рекреаційного призначення, що теж спонукає ряд учених до визначення її специфіки і найменування “матеріальна відповідальність” [3]. Однак застосування такс є лише особливим механізмом цивільно-правової відповідальності й не може бути достатньою підставою виділення окремого виду – еколого-правової відповідальності. Основною підставою для виділення самостійного інституту і правового механізму – юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону земель рекреаційного призначення, рекреаційних зон, рекреаційних природних ресурсів є вчинення суб’єктом діяння, яке посягає на екологічний правопорядок і заподіює шкоду даним об’єктам навколишнього природного середовища – екологічне правопорушення. При цьому система екологічних правопорушень охоплює порушення як у сфері охорони довкілля в цілому, так і щодо окремих об’єктів і відповідно регулюється нормами земельного, лісового та іншого законодавства галузевого характеру.

Важливим елементом правової охорони земель рекреаційного призначення є відповідальність. Відповідальність за порушення режиму використання та охорони земель рекреаційного призначення є одним з видів юридичної відповідальності, який виявляється як обов’язок зазнавати несприятливих наслідків за їх порушення.

Чинне законодавство не містить спеціальних норм, які передбачають відповідальність за порушення режиму використання та охорони земель рекреаційного призначення, що є одним з його недоліків, але в ньому є ряд норм, застосування яких можливе у випадках порушення законодавства про землі рекреаційного призначення. Велику частину вказаних порушень можна звести до правопорушень земельного, водного, лісового законодавства і законодавства про природно-заповідний фонд України, тому, узявши за основу наявні норми по окремих ресурсах, можна проаналізувати можливість їх застосування до земель рекреаційного призначення.

Порушення законодавства про охорону та використання земель рекреаційного призначення тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну й кримінальну відповідальність. До таких порушень належать: псування, пошкодження, знищення природних рекреаційних ресурсів, порушення інших вимог щодо використання і охорони земель рекреаційного призначення, нецільове використання земель рекреаційного призначення.

Адміністративна відповідальність за порушення режиму охорони та використання земель рекреаційного призначення настає в таких випадках: у разі використання земель рекреаційного призначення не за цільовим призначенням; невиконання природоохоронного режиму використання земель рекреаційного призначення; розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об’єктів, які негативно впливають на стан цих земель (ст. 53); самовільне зайняття земель рекреаційного призначення (ст. 53-1); псування і забруднення земель рекреацій-

ного призначення (ст. 52); незаконна порубка та пошкодження лісових культур і молодняка (ст. 65); пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою, шкідливими викидами, відходами й покидьками (ст. 72); порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або вплив на неї фізичних і біологічних факторів (ст. 78); знищення чи пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення населених пунктів (ст. 153) Кодексу України про адміністративні правопорушення [4].

Кримінальна відповідальність за порушення режиму охорони та використання земель рекреаційного призначення настає при псуванні, знищенні природних комплексів, пошкодженні земель рекреаційного призначення та передбачається згідно зі : ст. 240 порушення правил охорони надр; ст. 241 забруднення атмосферного повітря; ст. 242 порушення правил охорони вод; ст. 243 забруднення моря; ст. 245 знищення або пошкодження лісових масивів; ст. 246 незаконна порубка лісу; умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, ст. 252 Кримінального кодексу України [5], якщо зазначені порушення здійснені в межах земель рекреаційного призначення.

Порядок застосування адміністративної і кримінальної відповідальності встановлюється Кримінальним кодексом і Кодексом України про адміністративні правопорушення. При порушенні законодавства про охорону та використання земель рекреаційного призначення передбачена також цивільно-правова відповідальність. Вона пов'язана із спричиненням шкоди землям рекреаційного призначення і має економічний, екологічний або моральний характер. Конкретні міри цивільно-правової відповідальності застосовуються відповідно до норм Цивільного кодексу України [6].

Застосування цивільно-правових заходів відповідальності за спричинення шкоди природі має цілий ряд особливостей. Природа, як відомо, не є майном у цивільно-правовому сенсі, хоча окремі природні об'єкти поступово повертаються в майновий цивільно-правовий обіг і деякі з них мають грошову оцінку. Природному середовищу заподіюється екологічна шкода, що виявляється в погіршенні якості навколишнього середовища, яка не піддається повному відшкодуванню [7].

На відміну від економічної шкоди шкода екологічна триваліша в своєму прояві, наслідки її можуть бути розтягнуті як у часі, так і в просторі. Цю шкоду не завжди можна оцінити в грошовому виразі. Тому велике значення має превентивна робота з попередження шкоди. Шкода, заподіяна в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає відшкодуванню в повному обсязі.

Економічна шкода проявляється у разі втрати економічної цінності природних рекреаційних ресурсів (рубка дерев, чагарників, псування, знищення рослинного покриву місць відпочинку і т.ін.). Екологічна шкода посягає на інтереси людини на екологічно безпечне навколишнє природне середовище, право людини на відпочинок. Вона виявляється в забрудненні земель рекреаційного призначення, знищенні рекреаційної цінності та якості природних об'єктів рекреаційних зон.

Спричинення громадянам або організаціям моральної шкоди пов'язане з цільовим призначенням земель рекреаційного призначення, тобто реалізацією права на відпочинок. При цьому моральна шкода може виявлятися в моральних переживаннях у зв'язку з погіршенням здоров'я, втратою можливості його оновлення, в порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного суспільного життя тощо.

Шкода, заподіяна в результаті порушення режиму земель рекреаційного призначення, підлягає компенсації в розмірах і порядку, встановлених законодавством України залежно від виду шкоди, об'єкта посягання. Так, якщо рекреаційна зона створена у межах об'єктів природно-заповідного фонду відповідно до ст. 65 Закону "Про природно-заповідний фонд" [8], розміри шкоди визначаються на основі кадастрової еколого-економічної оцінки включених до його складу рекреаційних зон, яка проводиться відповідно до вимог вищезгаданого закону і спеціальних такс, що їх затверджує Кабінет Міністрів України.

Кабінет Міністрів України постановою від 21 квітня 1998 р. № 521 затвердив такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Шкода, заподіяна лісу на територіях рекреаційних зон, обчислюється в розмірах і порядку, визначених лісовим законодавством. Майнова відповідальність за шкоду, заподіяну деревам і зеленим насадженням на території рекреаційних зон населених пунктів, регулюється спеціальним законодавством. Шкода, заподіяна в результаті порушення режиму охорони та використання земель рекреаційного призначення, підлягає компенсації в розмірах і порядку, встановлених законодавством України залежно від виду шкоди та об'єкта посягання.

Однією з проблем майнової відповідальності в даних відносинах є те, що в чинному законодавстві відсутній ландшафтний підхід, що дозволяє враховувати цінність земель рекреаційного призначення як територіальних систем для організації відпочинку, оздоровлення населення, здійснення рекреаційної діяльності. Тому розробка і ухвалення спеціального нормативного акта з цього питання є одним з актуальних питань сьогодення. Землі рекреаційного призначення, рекреаційні зони і території законодавство відносить до природних територій, що особливо охороняються, в межах яких встановлюється спеціальний режим здійснення господарської діяльності.

Діяльність підприємств, яка здійснюється з порушенням режиму використання і охорони земель рекреаційного призначення, може бути обмежена, тимчасово заборонена або припинена в порядку, встановленому Постановою Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 р. Місцеві ради, державні органи охорони навколишнього природного середовища, лісового господарства, водного господарства та інші уповноважені державні органи України в межах своєї компетенції, визначеної законодавством, припиняють роботи, які здійснюються підприємствами, установами і організаціями, якщо вони не виконують вимог щодо охорони рекреаційних зон і територій.

Розглянуті загальні положення про відповідальність свідчать про можливість застосування за порушення правового режиму земель рекреаційного призначення

норм чинного законодавства, але цим тільки частково забезпечується їх охорона і використання, що є недостатнім. Правова охорона земель рекреаційного призначення повинна бути чітко зорієнтована на раціональне використання в процесі забезпечення прав громадян на дозвілля і відпочинок, на збереження й поліпшення їхнього здоров'я, на задоволення їхніх духовних і культурних потреб.

Література

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
2. Екологічне право України : навч. посіб. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
3. Кравченко С.Н. Материальная ответственность в системе охраны природы / С.Н. Кравченко. – К., 1981. – 98 с.
4. Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 1984. – Доп. до № 1. – Ст. 1122.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
7. Аграрное, земельное и экологическое право Украины / под ред. А.А. Погребного, И.И. Каракаша. – Харьков, 2000. – 358 с.
8. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.

УДК 349.6(477)

Л.А. Калишук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Вибір теми дослідження обумовлений насамперед тим, що на сучасному етапі розвитку суспільства проблема прав і свобод людини є однією з найактуальніших. В даному напрямі прийнято низку міжнародних нормативно-правових актів, які визнають людину найвищою цінністю суспільства, а належне забезпечення її прав і свобод – головним обов'язком демократичної держави. Відповідно до положень ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави. Саме закріплення за державою обов'язку забезпечення прав громадян дає можливість, в разі порушення останніх, звернутися до суду з метою їх захисту та відновлення, а також за компенсацією шкоди, заподіяної таким порушенням.

Серед вітчизняних і російських фахівців, котрі займалися дослідженням питання захисту екологічних прав у цілому, і відшкодування екологічної шкоди, зокрема, як одного із основних способів цивільно-правового захисту, необхідно відзначити Г.І. Балюк, М.М. Бринчука, Н.Р. Кобецьку, І. Краснову, Н.Р. Малишеву,